

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท ANALYTICAL STUDY ON BENEFITS OF THE TEACHING FOR PACCHIMA-DISA IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระคำมา ฐิตสัทโธ (ศรีหवाद)¹

PHRACAMMA THITASATTO (SRIWAD)

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบวิจัยเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น พระไตรปิฎก เอกสารผลงานวิจัยของนักวิชาการ ตลอดจนผลงานของผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง แล้วสรุปผลการวิจัย และนำเสนอในเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า

1. ปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปได้ว่าเป็นทิศที่อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับบุตรภรรยา เพราะมีส่วนสำคัญในการติดตามเป็นกำลังใจสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง การใช้ชีวิตคู่ระหว่างสามีภรรยาเปรียบเหมือนต้นไม้ ส่วนหน้าที่ของสามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันก็เปรียบเหมือนดิน การที่ต้นไม้จะเจริญเติบโตและงอกงามได้ดี ก็ต้องมีทั้งการหมั่นรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ย การพรวนดินและการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าของจะทำให้ต้นไม้ให้เจริญเติบโตและงอกงาม ตามความต้องการปัจจัยของการดูแลคือ การใส่ปุ๋ยพรวนดินและต้องหมั่นตรวจดูว่า ใบเหลืองหรือไม่ต้นไม้ที่มีแมลงรบกวนหรือไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า หน้าที่ของสามีภรรยาพึงปฏิบัติร่วมกันในการดำเนินชีวิตสมรสจึงควรปฏิบัติต่อกันอย่างใส่ใจและดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกันอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาที่จะเป็นอันสงบสุขต่อกันนั้นจะต้องอยู่ร่วมกันอย่างผู้ประเสริฐให้เกียรติกัน เคารพนับถือกัน เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

2. ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า การปฏิบัติตามคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศได้ชื่อว่ามีประโยชน์มากมาย ดังนี้ เมื่อสมาชิกในครอบครัวได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนคือ สามีปฏิบัติหน้าที่ต่อภรรยาและบุตร ภรรยาปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อสามีและบุตร พร้อมกันนั้นบุตรก็ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นการตอบแทนด้วยความกตัญญูทวนเวียนต่อบิดามารดาเช่นกัน ถือว่าแต่ละคนได้ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง โดยเฉพาะสามีหรือบิดา เมื่อได้ทำการสงเคราะห์บุตรและภรรยาตามหลักการสงเคราะห์แล้ว ย่อมได้ชื่อว่าทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองโดยแท้ เมื่อได้ทำประโยชน์แก่ตนเองก็จะเป็นพื้นฐานของประโยชน์

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็ด

ที่จะเกิดขึ้นแก่ครอบครัวรวมไปถึงสังคมด้วย

3. ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า การปฏิบัติของสามีภรรยา นั้นถือเป็นการให้เกียรติ ยกย่องและเห็นความสำคัญของภรรยา อีกทั้งเป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับภรรยาของตนด้วย เมื่อภรรยาได้รับสิ่งเหล่านั้นและปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ตอบแก่สามี เช่น จัดการดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านด้วยความขยันหมั่นเพียร จับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ซื่อสัตย์ต่อสามี และมีน้ำใจไมตรีต่อญาติสนิทมิตรสหายของสามี ซึ่งเหมือนกับเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระเรื่องงานและเรื่องคนให้กับสามีไม่ต้องวิตกกังวลหรือเสียเวลาโดยใช่เหตุ การปฏิบัติของภรรยาต่อสามีก็ย่อมสร้างความพึงพอใจให้กับสามีเช่นกัน เมื่อทั้ง 2 ฝ่ายเกิดความพึงพอใจซึ่งกันและกันก็ย่อมมีโอกาสที่จะก่อให้เกิดความรักและความผูกพันที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็นประโยชน์ที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน

ABSTRACT

This thesis titled ‘Analytical Study on Benefits of The Teaching for Pacchima-Disa in Theravada Buddhist Philosophy’ serves the purposes: 1) to undertake the study on the teaching of Pacchima-disa, (literally meaning ‘the direction behind’; the west direction), in Theravada Buddhist Philosophy, 2) to study benefits of it, and 3) to analyze benefits of it. The thesis has been undertaken through the qualitative research methodology, the documentary research. Data are garnered out of the secondary resources. Research findings are presented by way of the analytical description.

Outcomes of the research findings:

1. Pacchima-disa in Theravada Buddhist philosophy can be concluded that it explains details of children and wives, for both play pivotal roles in following up boosting father’s and husband’s morale. Figuratively, spending married life of a couple is just as a tree. Meanwhile, their duties that an individual must treat each other are comparable to the soil. That the tree will grow up well is solely dependent on actively watering it, doing the tillage for it and applying fertilizer to it on the regular basis. Doing the tillage and paying owner’s attention will make the tree fully grow up as the factor of taking good care of doing the tillage and applying fertilizer. In addition, the owner should always check whether or not its leaves are yellow or it is harmed by insects. In this perspective, Buddhism regards this treatment as their duties which either side must do to lead their married life. As a consequence, either husband or wife must treat each other with care and regularly look after one’s good health and ailment. However, coexistence of the couple that generates merits for each other must be noble, i.e. honouring, respecting and regarding each other as well as becoming a good companion to each other.

2. Benefits of the teaching on Pacchima-disa in Theravada Buddhist philosophy indicate that practising the teaching on it is taken as doing a lot of good. Accordingly, when family members have performed their duties to everyone in their family, it is also regarded as doing good deeds in return with gratefulness faithfulness to his/her own. Practising it constitutes a beneficial basis for the family and society as a whole.

3. The analytical results of benefits of practising the teaching on Pacchima-disa in Theravada Buddhist philosophy have shown that treating his wife is considered as honoring her, lauding her and giving importance to her. Moreover, it is to create satisfaction with his wife. Having received such good treatments, the wife must treat her husband in return by well managing household affairs with industriousness, spending economically, being honest to her husband and hospitable and helpful to friends and relatives of both hers and his. In doing so, she has been called sharing a heavy burden of husband's tasks and treating his companions without worrying him and being waste of time as a necessary cause. Wife's treatments to her husband undoubtedly satisfy him. When both of them are satisfied with each other's generosity, there has an opportunity leading to more affection and stronger ties. All in all, these are benefits that the couple must treat each other for good.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ ไม่สามารถจะอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังได้ นับตั้งแต่ระดับสถาบันครอบครัว สถาบันชาติ จนถึงระดับโลกการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่าง ๆ ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการติดต่อ เป็นต้น เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา บางครั้งทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาการละเมิดสิทธิ ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากการขาดความเคารพต่อกันเป็นประการสำคัญ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของสังคมและลักษณะความเจริญทางเทคโนโลยี ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ สำหรับผู้ที่ดำเนินชีวิตในชุมชนเมือง ซึ่งมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่มีความหลากหลายในสถานภาพทางสังคม อาชีพ ความเชื่อทางศาสนา การมีทักษะความชำนาญในการทำงานเฉพาะด้าน และระบบความสัมพันธ์ซึ่งเป็นแบบทฤษฎีภูมิ ซึ่งสมาชิกของกลุ่มไม่มีความผูกพันกันเป็นส่วนตัว และการติดต่อสัมพันธ์กันตามบทบาทและหน้าที่ การงานเท่านั้น สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นสถาบันที่มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนและเลี้ยงดูให้สมาชิกของสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ครอบครัวใด สมาชิกในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ลูก ทำตัวเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว คือ รู้จักหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่อง ครอบครัวนั้นก็จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขและความมั่นคงในชีวิต

ในสังคมไทย ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ได้รับความอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าการที่คนไทยมีความเคารพ มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา จึงถือว่า มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมจิตใจของคนไทย จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของสังคมไทยในอดีต ต่างอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ซึ่งถ้าหากได้มีการนำเอาหลักธรรมต่าง ๆ มาปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ก็จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลหรืออานิสงส์ของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ โดยเฉพาะการนำเอาหลักปจิมมทิสหรือหลักทิส 6 อันได้แก่ ทิสเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา ทิสเบื้องขวา คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่ ครูอาจารย์ ทิสเบื้องหลัง คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยา หรือ คู่ครอง ทิสเบื้องซ้าย คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย ทิสเบื้องล่าง คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้ และคนงาน และทิสเบื้องบน คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์ ไปเป็นแนวในการดำเนินชีวิตต่อไป

มนุษย์หรือโดยภาษาทั่วไปว่า คนอาศัยอยู่ในสังคม ในหลายบทบาทและฐานะ ดังนั้นในการดำเนินชีวิตแต่ละวัน ต้องประพฤติปฏิบัติ ให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับแต่ละบทบาท ซึ่งหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแบ่งคนแวดล้อมตัวเราออกเป็น 6 กลุ่มเรียกว่าทิส 6 แล้วทรงกำหนดเป็นอริยวินัยหรือหน้าที่ โดยให้มีปฏิสัมพันธ์รับผิดชอบต่อกันทั้งสองทาง คือระหว่างตัวเรากับบุคคลในแต่ละทิส ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันตามที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ การกำหนดอริยวินัยเพื่อให้แต่ละคนประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตน นับว่าเป็นกลวิธีในการสร้างเครือข่ายคนดีอย่างเป็นระบบที่ชาญฉลาดยิ่ง คือ ใช้คนดีร่วมสร้างคนดี จนกระทั่งกลายเป็นเครือข่ายคนดี ส่งเสริมให้บุคคลปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตน ให้ครบสมบูรณ์ เพื่อเกื้อกูล อุดหนุนต่อกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุข¹

ปจิมมทิส หรือ ทิสเบื้องหลัง เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลังจึงได้ชื่อว่าทิสเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา ภรรยาที่ตีนั่นได้แก่ภรรยาอีก 4 จำพวก คือ 1. มาตุภริยา ภรรยาที่รักสามีเหมือนกับมารดารักบุตร 2. ภคินีภริยา ภรรยาที่รักสามีเหมือนกับน้องสาวรักพี่ชาย 3. สขีภริยา ภรรยาที่ติดสามีเหมือนกับสหาย และ 4. ทาสีภริยา ภรรยาที่เคารพสามีเหมือนกับทาสีเคารพยาเภรณาย ภรรยาไม่ว่าทั้งดีและเลว ล้วนแต่ต้องตามหลังบุรุษทั้งนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงเรียกว่าทิสเบื้องหลัง หรือเรียกตามบาลีว่าปจิมมทิส อันแปลว่า ทิสตะวันตก ซึ่งอยู่ข้างหลังเราผู้ยืนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก²

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจการศึกษาเชิงวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปจิมมทิสในพุทธปรัชญาเถรวาท ว่าเมื่อมีการปฏิบัติตามหลักปจิมมทิสและจะเป็นแนวทางในการวางรากฐานชีวิตที่ดำรงในสังคม รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติต่อไป

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 226.

² นัยนา นามเข็ม, “ศึกษาวิเคราะห์การบำราบมารดาตามแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, หน้า 2.

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.2 เพื่อศึกษาประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท

3. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

3.1 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยมิติศจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัย และตำราต่าง ๆ ที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้อธิบายไว้

3.2 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ของปัจจัยมิติศที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการวิจัย เอกสาร (Documentary Research) จากเอกสารซึ่งมีวิธีการศึกษาดังนี้

4.1 ศึกษาวิจัยชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2534

4.2 รวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ ที่เป็นหนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยมิติศ

4.3 รวบรวมข้อมูล เอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวกับประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท

4.4 นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์แล้วนำเสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทำให้ทราบปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท

5.2 ทำให้ทราบประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท

5.3 ทำให้ทราบการวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจจัยมิติศในพุทธปรัชญาเถรวาท

5.4 ทำให้สามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศในการเผยแผ่ประโยชน์ของการปฏิบัติตามหลักปัจจัยมิติศที่มีต่อสังคม

6. คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ปัจจัยมิติศ หมายถึง ผู้ตามมา คนที่มาทีหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยาเมื่อเราเกิดมาซึ่งไม่มีสามีภรรยา และบุตร ต่อมาเมื่อได้ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันในฐานะ สามี ภรรยา จึงมีบุตร บุคคลผู้มาทีหลังก็คือสามีภรรยา ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะคอยเป็นกำลัง คอยสนับสนุนอยู่ข้างหลังเป็นที่พึ่งข้างหลัง คือมีหน้าที่ ช่วยสนับสนุนให้อีกฝ่ายก้าวไปข้างหน้า เช่น ภรรยาเป็นกำลังใจให้สามีในการทำงาน กำลังใจจึงเป็นที่พึ่งอย่างดีให้แก่สามี

ดังนั้น จึงควรทำการบูชา คุณความดีและสงเคราะห์กันและกันตามหลักธรรม

ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศ หมายถึง ผลดี ผลประโยชน์สิ่งทีภรรยา และบุตร ได้รับจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศ

7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร) ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า ความกตัญญูตเวที นั้นทำไม่ยาก ทำเพียงสองอย่างเท่านั้น คือ 1. เชื่อฟังพ่อแม่ 2. ช่วยพ่อแม่ เชื่อฟังพ่อแม่ เป็นความกตัญญู ช่วยพ่อแม่ เป็นกตเวที คือ ตอบแทนคุณ เชื่อพ่อแม่ เราฟังที่ท่านบอก เราเชื่อที่ท่านสั่ง เพราะพ่อแม่ยอมให้ ทั้งพระธรรมและวินัยแก่เรา เชื่อไปเถอะ อาจารย์ผู้นี้ อาจารย์คนนี้ไม่หลอกพวกเรา เพราะพ่อแม่เป็น บुरพจารย์ของพวกเรา โอวาทที่สอนให้เราไม่ผิด เราเดินไม่ได้ ท่านยังสอนให้เราเดินได้ แล้วจ้ำจี้จ้ำไช คำว่า พ่อ – แม่ นี้ สองคำเท่านั้นพูดกันสามเดือนสามปีกว่าจะพูดชัด ท่านเพียรพยายามอยู่นั้น ถ้าเราไม่เชื่อ ท่าน ปานนี้เราเป็นคนไม่ได้ เราพูดไม่ได้ เราเดินไม่ได้ เห็นอันสงฆ์ของการเชื่อพ่อแม่ไหม ในเรื่องอื่น ๆ ที่ออกจากปากพ่อแม่ เป็นความปรารถนาดี เพราะใจท่านบริสุทธิ์ต่อเรา เป็นใจของพระอรหันต์ พระวิสุทธิ เทพ ดังนั้น ลูกคนใดก็ตาม รวมทั้งลูกศิษย์คนใดก็ตาม ที่เชื่อคำสอนของครูอาจารย์นั้นถือว่าเป็นความกตัญญู รู้คุณแห่งคำสอนของท่าน และอะไรที่ท่านให้มา ต้องรู้คุณสิ่งที่ท่านให้มานี้เรียกว่าเชื่อ ท่านให้ใส่เสื้ออย่างนี้ ก็ใส่เสื้ออย่างนี้ ท่านให้เดินอย่างนี้ ก็เดินอย่างนี้ ท่านไม่ให้ทำอย่างนั้น ก็ไม่ต้องทำอย่างนั้น นี่คือ เชื่อพ่อแม่ เป็นความกตัญญู ช่วยพ่อแม่ เป็นกตเวที คือ ตอบแทนคุณท่าน ช่วยกิจกรรม ช่วยกิจการ ช่วยรักษาวงศ์ ตระกูล เช่น อยู่ ช่วยรักษากาย ตาย ช่วยเลี้ยงวิญญาณ ช่วยท่านไปอย่างนี้ เจ็บรักษากาย ตาย รักษาวิญญาณ ลูกทั้งหลายทำได้อย่างนี้แล้ว ถือว่าช่วยพ่อแม่ เชื่อพ่อแม่ ถือว่าเป็นการรับ ช่วยพ่อแม่ ถือว่าเป็นการให้ หากว่าลูกทั้งหลายปฏิบัติได้อย่างนี้แล้ว รับรองได้ว่า ความกตัญญูตเวที ทั้งเชื่อ ทั้งช่วย ทั้งรับ ทั้งให้ จะมี ดังอันสงฆ์ที่ได้สรุปไว้ว่า ตกต่าก็หาย ตายก็ฟื้น ปีนึงไม่ออก หอกแทงไม่เข้า¹

พระเมธีจ ทัตตชีโว กล่าวว่าหน้าที่ที่สามีและภรรยา ฟังปฏิบัติต่อกัน 5 ประการ ดังนี้
หน้าที่ของสามีฟังปฏิบัติต่อภรรยา 5 ประการ คือ

1. ยกย่องว่าเป็นภรรยา
2. ไม่ดูหมิ่น
3. ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา
4. มอบความเป็นใหญ่ให้
5. ให้เครื่องแต่งตัว

หน้าที่ของภรรยาฟังปฏิบัติต่อสามี 5 ประการ คือ

1. จัดการงานดี
2. สงเคราะห์คนข้างเคียงสามี

---

¹ พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร), **คนดีต้องปิดทอง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, 2551), หน้า 80-82.

3. ไม่ประพฤตินอกใจสามี
4. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
5. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง¹

พระเทพเวที (ประยูรช ษยุดโต) กล่าวว่า การครองเรือนของคู่สมรสในทัศนะของพุทธศาสนา จะเน้นถึงการปรับตัวปรับความรู้สึกรองคู่สมรสเข้าหากัน แสดงออกซึ่งความเอื้อเฟื้อ มีความห่วงหาอาทรต่อกัน และเน้นถึงหน้าที่ของคู่สมรสที่ถูกต้องอีกด้วย หลักปฏิบัติหน้าที่ที่สมบูรณระหว่างคู่สมรส จะเป็นการแยกให้เห็นถึงหน้าที่ระหว่างกันและกัน พระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นพระอรธรณกถาจารย์ ได้จัดให้เป็นหลักปฏิบัติซึ่งเป็นวินัยบัญญัติสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนพระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์อันเป็นพื้นฐานอย่างกว้างๆ เอาไว้ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปแนวทางการปฏิบัติจะมีข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไป แต่จริยธรรมของพุทธศาสนาที่วางไว้จะอยู่ในรูปแบบเดิมเป็นพื้นฐานอยู่²

เสาวภาคย์ เพิ่มวัฒนะกุล กล่าวว่า การใช้ชีวิตคู่เปรียบเหมือนต้นไม้ ส่วนหน้าที่ของสามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันก็เปรียบเหมือนดิน การที่ต้นไม้จะเจริญเติบโตและงอกงามได้ดี ก็จะต้องมีทั้งการหมั่นรดน้ำ พรวนดินใส่ปุ๋ย การพรวนดินและการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าของจะทำให้ต้นไม้ให้เจริญเติบโตและงอกงาม ตามความต้องการปัจจัยของการดูแลคือ การใส่ปุ๋ยพรวนดินและต้องหมั่นตรวจดูว่า ใบเหลืองหรือไม่ ต้นไม้ที่มีแมลงรบกวนหรือไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า หน้าที่ของสามีภรรยาพึงปฏิบัติร่วมกันในการดำเนินชีวิตสมรส จึงควรปฏิบัติต่อกันอย่างใส่ใจและดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกันอยู่เสมอ³

7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จำเนียร รักษาภักดี ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “การศึกษาเรื่องจริยธรรมของคู่สมรสตามหลักพุทธศาสนา” โดยสรุปได้ว่า จริยธรรมของคู่สมรสตามหลักพุทธศาสนาเป็นการประยุกต์ตนเองเข้ากับสังคม โดยมีการยอมรับตัวปัญหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาของคู่สมรส คือการนำพุทธจริยธรรมมาเป็นแนวทางหรือเป็นปทัสฐานในการดำเนินชีวิตของคู่สมรส เพราะประโยชน์จากการนำพุทธจริยธรรมมาประยุกต์จะก่อให้เกิดคุณค่าแก่ชีวิตสมรส ระดับที่เป็นโลกียสุขและระดับที่เป็น โลกุตระสุข การนำหลักจริยธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง จะช่วยให้คู่สมรสปรับตัว ปรับความรู้สึกรู้สึก จิตใจเข้าหากัน โดยมีเมตตา อันจะนำพาไปสู่ความมั่นคงในชีวิตคู่ได้อย่างมีความสุข อันจะนำพาให้เกิดความสงบสุขแก่ตัวบุคคลและสังคมในชีวิตประจำวัน⁴

¹ พระเมตธีจ ทัตตชชีโว, *ลึงคาลกสูตร สุตรสำเร็จการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ*, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2542), หน้า 98-101.

² พระเทพเวที (ประยูรช ษยุดโต), *รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, 2533), หน้า 13.

³ เสาวภาคย์ เพิ่มวัฒนะกุล, “การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเด็กหญิงอาชีพพิเศษในสังคมไทยตามแนวทางของพุทธจริยศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะอักษรศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544) หน้า 76.

⁴ จำเนียร รักษาภักดี, “จริยธรรมของคู่สมรสตามหลักพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2544, หน้า ก.

พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า ในวัฒนธรรมของอินเดีย สตรีมีบทบาทเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาน้อย ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ยอมรับ ยกย่องให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนาเรียกว่าภิกษุณีซึ่งถือว่าเป็นพระศาสดาพระองค์แรกในโลกที่ทรงรับสตรีเข้าในพระศาสนา อีกภิกษุณีซึ่งถือว่าเป็นพระศาสดาพระองค์แรกในโลกที่ทรงรับสตรีเข้าในพระศาสนา อีกประการหนึ่งสตรีที่ไม่ออกบวชเป็นภิกษุณีก็ทรงยกย่องให้ในฐานะเป็นอุบาสิกา ผู้อยู่ครองเรือนบทบาท และหน้าที่สำคัญในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ช่วยพระสงฆ์ชำระอิริยาวัตร ปกป้อง ค้ำครองพระพุทธศาสนา เช่น นางวิสาขา มหาอุบาสิกา ในประเทศไทยมีสตรีเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาออกบวชเป็นภิกษุณีแต่คณะสงฆ์ไม่รับรองกฎหมายก็ยังไม่รับรอง รวมถึงแม่ชี กฎหมายยังไม่รับรอง แต่คณะสงฆ์รับรองให้ตั้งเป็นสถาบันแม่ชีไทย มีการบริหารจัดการในปัจจุบันแม่ชีไทย 20,000 รูป การอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนานับว่าเป็นประวัติศาสตร์ตอนสำคัญของสตรี เพราะพระพุทธเจ้านับว่าเป็นพระศาสดาพระองค์แรกที่มองเห็นสิทธิมนุษยชน และความเสมอภาคกัน พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าสตรีก็มีศักยภาพและสติปัญญาเท่าเทียมกับบุรุษในการตรัสรู้ธรรม สามารถจะกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิของสตรีคนแรกของโลก พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีไว้ เช่น บทบาทของมารดา ภรรยา ลูก รวมทั้งมีคำสอนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสตรีทั้งโดยตรงและโดยอ้อมหากศึกษาสำรวจคัมภีร์ทั้งหมดโดยตลอดแล้ว อาจกล่าวได้ว่า โดยการเปรียบเทียบกับข้อความที่สรรเสริญหรือพูดถึงสตรีในแง่บวกมีมากกว่า สตรีในสังคมไทยปัจจุบันมีบทบาทชัดเจนในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้านปัจจัยสี่ ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา มีอิสระตามรัฐธรรมนูญให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือโดยไม่รบกวนบุคคลอื่น มีอุบาสิกาตั้งสถาบันแม่ชีไทย บวชภิกษุณี ตั้งสำนักสอนสมาธิวิปัสสนาอย่างแพร่หลาย สตรีในสมัยพุทธกาลมีการศึกษาน้อย แต่ในปัจจุบันสตรีมีโอกาสด้านที่จะพัฒนาตนเองทั้งการศึกษาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้ ยกฐานะ หรือสถานภาพของสตรีให้ความเสมอภาคเท่าเทียมกันกับบุรุษ เช่น ตั้งภิกษุณีและอุบาสิกาในเขตที่คณะเหมือนกับภิกษุและอุบาสกเช่นกันด้านการเผยแผ่ สตรีปัจจุบันมีเทคโนโลยีช่วยได้กว้างขวางกว่าในสมัยพุทธกาล¹

พูนทรัพย์ ขุนชิต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาจริยธรรมด้านกตัญญูของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร) ได้กล่าวไว้ว่า ความกตัญญูกตเวทีเป็นสาระสำคัญของมนุษยชาติ เพราะทำให้มีความต่อเนื่องในสังคมมนุษย์ และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ได้ อีกทั้งความกตัญญูกตเวทีเป็นเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ นอกจากนี้ความกตัญญูกตเวทีนี้เป็นสายสัมพันธ์ที่ผูกพันสังคมให้ยั่งยืนง ถ้าไม่มีหลักไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มนุษย์จะปล่อยตัวปล่อยใจไปตามอารมณ์ ไปตามความอยากที่เกิดขึ้น ไม่ได้นึกถึงและตระหนักถึงบิดามารดา ปู่ ย่า

¹ พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2550, หน้า ก.

ดา ยาย ครูอาจารย์ หรือว่าสิ่งที่เคารพในศาสนา เมื่อไม่มีหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ก็จะตกอยู่ในอำนาจของกิเลสประเภทต่าง ๆ ได้ และความชั่วก็จะเกิดมากขึ้นในสังคม เพราะขาดฐานคือคุณธรรมที่เรียกว่า กตัญญูกตเวทิต่าง ๆ ได้ และความชั่วก็จะเกิดมากขึ้นในสังคม เพราะขาดฐานคือคุณธรรมที่เรียกว่า กตัญญูกตเวทิต่าง ๆ ได้ และความชั่วก็จะเกิดมากขึ้นในสังคม เพราะขาดฐานคือคุณธรรมที่เรียกว่า กตัญญูกตเวทิต่าง ๆ ได้

สุนทรี แสนคำดี ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาตามหลักสังคาลงสูตร” พบว่า สามีทำหน้าที่หลัก 2 อย่าง คือ ในฐานะผู้ให้และฐานะผู้ปฏิบัติ กล่าวคือ ในฐานะผู้ให้ สามีควรให้การยกย่องภรรยาตามสมควร รวมทั้งให้ของขวัญตามกาลอันควร ในฐานะผู้ปฏิบัติ ไม่ควรดูหมิ่นภรรยา ควรซื่อสัตย์ต่อภรรยา ในขณะที่เดียวกันภรรยาก็ควรทำหน้าที่ทำนองเดียวกันเป็นการตอบแทน กล่าวคือควรเคารพสามี สงเคราะห์ญาติฝ่ายสามี จัดการดูแลบ้านและทรัพย์สินและมีความซื่อสัตย์ต่อสามี ในด้านทัศนคติที่สามีและภรรยามีต่อกัน พบว่า สามีคาดหวังให้ภรรยามีความซื่อสัตย์ จัดการดูแลบ้านเรือนและทรัพย์สินอย่างดีตลอดจนปฏิบัติต่อญาติอย่างเหมาะสม ส่วนภรรยาก็คาดหวังในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ สามีควรให้เกียรติยกย่อง มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน ซื่อสัตย์และมอบของขวัญให้ตามโอกาส มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ คู่สามีภรรยาที่แต่งงานกันตั้งแต่ 6-10 ปี มีความคาดหวังสูงกว่ากลุ่มอื่น ในด้านการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้ พบว่า นอกเหนือจากหลักคำสอนในสังคาลงสูตร ยังมีหลักคำสอนที่สำคัญอื่นๆ ที่ควรนำมาพิจารณา เช่น การมีศรัทธา ศิล จาคะ และปัญญาเสมอกัน ซึ่งจะช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น¹

พระมหาสุชาติ นาดกโร (บวชชุนทด) ได้ทำการวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า สถานภาพของครอบครัวไทย ปัจจุบัน ในยุคโลกของวัตถุนิยมมีปัญหาทางด้านครอบครัวหลายประการ เช่น ปัญหาเด็กจรจัด ปัญหาเยาวชนเสพติดในกลุ่มวัยรุ่น ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาการข่มขืนชำเราเด็ก และปัญหาการทำแท้ง เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำครอบครัวคือสามี (ภรรยา) จะต้องดิ้นรนชวนขวยออกไปทำงานหารู้ง หารู้ง หารู้ง ไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลบุตรอย่างใกล้ชิด ทำให้เขาเหล่านั้นขาดความรัก ความอบอุ่น ซึ่งเป็นสาเหตุให้บุตรไม่มีความเคารพเชื่อฟัง ขาดจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อการที่การศึกษาเล่า เรียน สถาบันครอบครัวไทยในปัจจุบัน จึงตกอยู่ในสภาวะการล่มสลายอย่างมาก จะเห็นได้จาก สื่อต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ ที่สื่อสะท้อนให้เห็นถึงความตกต่ำทางศีลธรรม ปัญหา ทางครอบครัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทั้งสามีภรรยา บิดามารดาและบุตร ต่างก็ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติ ตามหลักการสงเคราะห์บุตรและภรรยาอย่างถูกต้อง เพราะฉะนั้น หากบุคคลทุกฝ่ายในสถาบัน

¹ พูนทรัพย์ ขุนชิต, “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทิต่างของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานจ่างกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2549, หน้า ก.

² สุนทรี แสนคำดี, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาตามหลักสังคาลงสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2552, 110 หน้า.

ครอบครัว ได้ศึกษาหลักการเกี่ยวกับการสังเคราะห์บุตรและภรรยา (โดยเฉพาะการสังเคราะห์บุตร ภรรยา ในทศวรรษของพุทธศาสนา) ให้รู้ถึงคุณค่า และสามารถนำหลักการเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวัน ในครอบครัวได้ ย่อมมีส่วนช่วยลดปัญหาระหว่างสามีกับภรรยา หรือปัญหา ระหว่างบิดามารดากับบุตร อันจะเป็นการช่วยและสร้างสังคมคือ ครอบครัวให้มีรากฐานมั่นคง สืบไป¹

สรุปได้ว่า การปฏิบัติของสามีต่อภรรยา นั้นถือเป็นการให้เกียรติ ยกย่องและเห็นความสำคัญของ ภรรยา อีกทั้งเป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับภรรยาของตนด้วย เมื่อภรรยาได้รับสิ่งเหล่านี้และปฏิบัติ สิ่งต่าง ๆ ตอบแก่สามี เช่น จัดการดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านด้วยความขยันหมั่นเพียร จีบจ่ายใช้สอย อย่างประหยัด ซื่อสัตย์ต่อสามี และมีน้ำใจไมตรีต่อญาติของสามี ซึ่งการปฏิบัติของภรรยาต่อสามีย่อมสร้างความพึงพอใจให้กับสามีเช่นกัน ย่อมถือได้ว่าเป็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามหลักคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศ

8. สรุปผลการวิจัย

ผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับ” และ “ผลที่คาดหวัง” จากการประกอบกุศลกรรมหรือกรรมฝ่ายดีที่เป็นความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขในลักษณะของเหตุปัจจัย เช่นว่า ถ้าบุคคลกระทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ คุณประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกัน ดังเช่น เมื่อบุคคลงดเว้นจากการดื่มสุรา ผลที่จะพึงได้ คือ มีสุขภาพดี ไม่สิ้นเปลืองทรัพย์สิน เป็นต้น

ทิศเบื้องหลัง หมายถึง บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังใจสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง การใช้ชีวิตคู่ระหว่างสามีภรรยาเปรียบเหมือนต้นไม้ ส่วนหน้าที่ของสามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันก็เปรียบเหมือนดิน การที่ต้นไม้จะเจริญเติบโตและงอกงามได้ดี ก็จะต้องมีทั้งการหมั่นรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ย การพรวนดินและการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าของจะทำให้ต้นไม้ให้เจริญเติบโตและงอกงาม ตามความต้องการปัจจัยของการดูแล คือ การใส่ปุ๋ยพรวนดินและต้องหมั่นตรวจดูว่า ใบเหลืองหรือไม่ต้นไม้ที่มีแมลงรบกวนหรือไม่ พระพุทธศาสนา ถือว่า หน้าที่ของสามีภรรยาพึงปฏิบัติร่วมกันในการดำเนินชีวิตสมรสจึงควรปฏิบัติต่อกันอย่างใส่ใจและดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกันอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาที่จะเป็นอานิสงส์ต่อกันนั้นจะต้องอยู่ร่วมกันอย่างผู้ประเสริฐ ให้เกียรติกัน เคารพนับถือกัน เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

การปฏิบัติของสามีภรรยา นั้นถือเป็นการให้เกียรติ ยกย่องและเห็นความสำคัญของภรรยา อีกทั้งเป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับภรรยาของตนด้วย เมื่อภรรยาได้รับสิ่งเหล่านี้และปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ตอบแก่สามี เช่น จัดการดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านด้วยความขยันหมั่นเพียร จีบจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ซื่อสัตย์ต่อสามี และมีน้ำใจไมตรีต่อญาติสนิทมิตรสหายของสามี ซึ่งเหมือนกับเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระเรื่องงาน และเรื่องคนให้กับสามีไม่ต้องวิตกหรือเสียเวลาโดยใช่เหตุ การปฏิบัติของภรรยาต่อสามีก็ย่อมสร้างความพึงพอใจให้กับสามีเช่นกัน เมื่อทั้ง 2 ฝ่ายเกิดความพึงพอใจซึ่งกันและกันก็ย่อมมีโอกาสที่จะก่อให้เกิดความรัก ความผูกพัน และเกิดประโยชน์ต่าง ๆ ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และยังช่วยป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นภายในครอบครัวด้วย

---

¹ พระมหาสุชาติ นาถโกโร (บวชขุนทด), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสังเคราะห์บุตรและภรรยา ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2545, 140 หน้า.

1. ปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท

ทิศเบื้องหลัง ตรงกับภาษาบาลีว่า ปัจฉิมทิศ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายเป็นภาษาอังกฤษดังนี้ The direction behind or wife and children as the west¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้จำกัดความคำว่า “ภรรยา” หมายถึง ภริยา, เมีย, หญิงที่เป็นคู่ครองชาย, คู่กับ สามี² ภรรยา, ภริยา หมายถึง เมีย³ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “wife”⁴

“บุตร” บุตร⁵ “ลูก” ผู้กำเนิดจากพ่อแม่ หรือโดยปริยายถือว่าเป็นฐานะเสมือนลูก, คำ ที่พ่อแม่เรียกลูกของตนโดยตรง หรือเรียกเด็กอื่นผู้เยาว์กว่าผู้พูดหลายปีด้วยความรู้สึกรักเอ็นดู, คำ ที่ลูกใช้แทนชื่อตนเวลาพูดกับพ่อแม่ด้วยความรักและเคารพ ; เรียกสัตว์ที่ยังไม่โต⁶

“ภริยา” หญิงอันบุรุษพึงเลี้ยง, ภรรยา, ภารยา, ภริยา, เมีย⁷ หญิงที่เป็นคู่ครองของชาย⁸

“ภรรยา” หมายถึง บุคคลที่สามีพึงสงเคราะห์ ภริยา”, เมีย, a wife¹⁰

บุตร บุตร โอรส, ลูก, ลูกชาย, บุตร¹¹ บุตดา, บุตรและธิดา son and daughter¹²

ปัจฉิมทิศ หรือ ทิศตะวันตก หมายถึง คนที่มาทีหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยาเมื่อเราเกิดมาอย่างไม่สามีภรรยาและบุตร ต่อมาเมื่อได้ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันในฐานะ สามี ภรรยา จึงมีบุตร บุคคลผู้มาทีหลังก็คือสามี ภรรยา ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะคอยเป็นกำลัง คอยสนับสนุนอยู่ข้างหลังเป็นที่พึ่งข้างหลัง คือมีหน้าที่ ช่วยสนับสนุนให้อีกฝ่ายก้าวไปข้างหน้า เช่น ภรรยาเป็นกำลังใจให้สามีในการทำงาน กำลังใจจึงเป็นที่พึ่งอย่างดีให้แก่สามี ดังนั้น จึงควรทำการบูชา คุณความดีและสงเคราะห์กันและกันตามหลักธรรม

¹ พระสมชาย อนุตตโร (ดาวศรี), “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2551, หน้า 85.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ่างแล้ว, หน้า 817.

³ เปลื้อง ณ นคร, ปทานุกรมนักเรียน ฉบับปรับปรุงใหม่, (กรุงเทพฯพหุพานคร : บริษัทโรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2539), หน้า 225.

⁴ พระสมชาย อนุตตโร (ดาวศรี), “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรม เรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแล้ว, หน้า 87.

⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ่างแล้ว, หน้า 702.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1020.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 817.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 818.

⁹ พระครูศิริปัญญามุนี, คัมภีร์มงคลที่ปณีแปล, อ่างแล้ว, หน้า 181.

¹⁰ นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน, อ่างแล้ว, หน้า 292.

¹¹ ป.หลวงสมบุญ, พันตรี. พจนานุกรม มคอ-ไทย, อ่างแล้ว, หน้า 272.

¹² นาคะประทีป, ปาลี-สยาม อภิธาน, อ่างแล้ว, หน้า 292.

2. ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท

1. ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยจัดการงานดี ซึ่งได้แก่การทำงานไม่ให้คั่งค้าง หน้าที่การทำงานใด ซึ่งเป็นหน้าที่ของภรรยา ภรรยาต้องทำงานนั้นให้สำเร็จเรียบร้อยไปเป็นอันดีไม่ให้ล่วงเลยเวลาไปสิ่งใดควร ทำให้สำเร็จในเวลาใด ก็ต้องทำให้สำเร็จในเวลาานั้น อย่าปล่อยให้สิ่งนั้นล่วงเลยเวลาไปก็ดีทำสิ่งนั้น ไม่เรียบร้อยก็ตี เรียกว่า ผิดต่อหน้าที่ของภรรยา ก็การทำงานอันเป็นหน้าที่ของภรรยา

2. ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยการสงเคราะห์คนข้างเคียงให้ดี ได้แก่ สงเคราะห์ญาติของ สามี และญาติของตนให้ดี ด้วยการยกย่องนับถือ และด้วยการส่งสิ่งของไปให้ เช่น ส่งข้าว ส่งแกง เป็นต้น ตามสมควรแก่ฐานะของตนนั้น และธรรมดาหญิงแม่บ้านแม่เรือนต้องรู้จักใกล้รู้จักไกล รู้จักที่ควรเมื่อแม่ และ ไม่ควรเมื่อแม่ รู้จักต่ำ รู้จักสูงจึงจักได้เพราะเหตุว่าแม่เรือนนั้น ย่อมมีคนเกี่ยวข้องทั้งข้างชายข้างขวา ข้าง หน้า ข้างหลัง ข้างล่าง ข้างบน อยู่ทุกด้าน แล้วคนที่เกี่ยวข้องข้างซ้ายนั้น ได้แก่ ญาติมิตรสหายตน และสามี คนที่เกี่ยวข้องขวานั้น ได้แก่ ครูอาจารย์ของสามีและของตน คนที่เกี่ยวข้องด้านหลังนั้น ได้แก่ บุตรธิดาของ ตน คนที่เกี่ยวข้องข้างหน้านั้น ได้แก่ มารดาบิดาของสามีและของตน คนที่เกี่ยวข้องข้างบน ได้แก่ สมณ พราหมณ์ คือ พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา คนที่เกี่ยวข้องข้างล่างนั้น ได้แก่ บ่าวไพร่คนใช้ของตน หญิงผู้เป็นแม่เรือนจักต้องสงเคราะห์คนเหล่านี้ให้ดี ด้วยการยกย่องนับถือ และด้วยการส่งสิ่งของไปให้ตาม สมควรแก่ฐานะของตน คือ ให้ยกย่องนับถือ บิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ทั้งของสามีและของ ตนให้คล้ายกัน ถ้าไม่อย่างนั้นก็เกิดผิดใจกับสามีเป็น ข้อใหญ่ เป็นต้น

3. ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยไม่นอกใจสามีนั้น ได้แก่ การไม่ละสามีของตนไปปรารถนา บุรุษอื่นแม้ด้วยใจ ผู้ที่เป็นภรรยาไม่ควรนอกใจสามี

4. ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ คือ ต้องรู้จักดูแลรักษาเงินทอง บรรดาที่อยู่ในบ้านแทนสามีให้ถี่ถ้วน อย่าให้ตกเสียหายโดยทางไม่จำเป็น เป็นอันขาด อย่าทำเป็นคนกัน ฤงั่ว คอยลักทรัพย์ของผัวไปให้แก่คนอื่น หรือไปเล่นการพนัน กินเหล้าเมาสุราเป็นอันขาด เพราะทรัพย์สินนั้น เป็นของสามีและบุตรหลานทั้งนั้น

5. ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง นั้น คือ อย่างนี้ไหนจม อยู่ที่นั่น หรือยืนอยู่ที่ไหนก็ยืนอยู่ที่นั่น เหมือนกับหญิงเกียจคร้านทั้งหลาย ให้ทำการงานทั้งปวงด้วยความ อุตสาหะพยายาม ผู้มีนิสัยไม่เกียจคร้านดังนี้ โดยมากมักเป็นคนกลัวต่ออายนะ จึงทำให้เป็นคนหมั่นเอาใจใส่ ในธุระการงานของตน โดยเห็นสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ ก็อุตสาหะตั้งความเพียรประกอบสิ่งนั้นจนบรรลุ สิ่งควร ทำวันเดียวสำเร็จ ไม่ยอมให้เสียหายไปเพราะความเกียจคร้านเป็นอันขาด พุดให้ถูกก็คือ เป็นคนที่มีใจ เพลิดเพลินในกิจการงานของตน ไม่ถือเอาความเหนื่อยยากมาเป็นข้ออ้าง

3. วิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท

การปฏิบัติของสามีภรรยาอันถือเป็นการให้เกียรติ ยกย่องและเห็นความสำคัญของภรรยา อีกทั้งเป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับภรรยาของตนด้วย เมื่อภรรยาได้รับสิ่งเหล่านั้นและปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ตอบ แก่สามี เช่น จัดการดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านด้วยความขยันหมั่นเพียร จีบจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ซื่อสัตย์ต่อสามี และมีน้ำใจไมตรีต่อญาติสนิทมิตรสหายของสามี ซึ่งเหมือนกับเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระ

เรื่องงานและเรื่องคนให้กับสามีไม่ต้องวิตกกังวลหรือเสียเวลาโดยใช้เหตุ การปฏิบัติของภรรยาต่อสามีก็ย่อมสร้างความพึงพอใจให้กับสามีเช่นกัน เมื่อทั้ง 2 ฝ่ายเกิดความพึงพอใจซึ่งกันและกันก็ย่อมมีโอกาสที่จะก่อให้เกิดความรักและความผูกพันที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็นประโยชน์ที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกัน

นอกจากนี้เพื่อให้ได้รับประโยชน์ที่สูงขึ้นสามีภรรยาต้องรู้จักการเอาใจใส่ ดูแล ถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน โดยปฏิบัติในระดับที่เหมาะสมไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป รู้ว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร อีกทั้งไม่ก้าวก้าวเรื่องส่วนตัว รวมทั้งการให้ความเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นการเคารพในสิทธิส่วนบุคคลระหว่างกัน เคารพความคิดเห็น ยอมรับฟังอย่างมีเหตุผล ไม่ถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ การมีความรักผิดชอบในบทบาทของตน ในชีวิตการครองเรือนย่อมทำให้บทบาทและหน้าที่แตกต่างจากที่เคยเป็นอยู่ เพราะจะต้องอยู่ร่วมกับคนอื่น ดังนั้นการมีความรักผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ตนเองจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ การปฏิบัติตามนี้แล้วย่อมทำให้เกิดประโยชน์ในการช่วยขจัดปัญหาที่จะเกิดขึ้นและทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขตลอดไป เพราะลักษณะของครอบครัวไทยสมัยโบราณนั้น ถือได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีความอบอุ่นในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง สืบเนื่องมาจากขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้อบรมสั่งสอนสืบทอดต่อกัน กล่าวคือ เด็กจะต้องเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ บุตรหลานจะต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ เพราะเดิมทีมีครอบครัวไทยสมัยโบราณนั้น เป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ถ้าเมื่อกาลเวลาผ่านไป สังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมโลกอย่างรวดเร็วและเห็นได้ชัด ทำให้จากที่เคยเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมได้เปลี่ยนมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมทำให้โครงสร้างทางสังคมของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปด้วย คือจากที่เคยเป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกในครอบครัวหลายคนกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีสมาชิกคนน้อยลงทำให้สถาบันครอบครัวไม่มีความมั่นคงทำให้ได้รับความกระทบกระเทือนอันเนื่องจากภาวะการทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา เป็นต้น เพราะฉะนั้น ครอบครัวจึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความสงบสุขและความไม่สงบสุขของสังคม ถ้าครอบครัวมีปัญหา สังคมก็ย่อมมีปัญหา แต่ถ้าครอบครัวปราศจากปัญหาก็จะทำให้มีแต่ความสงบสุข

ในสังคมหนึ่งๆ ประกอบไปด้วยระบบต่างๆ มีครอบครัว การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข ความเชื่อและศาสนา ในแต่ละระบบก็จะทำหน้าที่และแสดงบทบาทตามระบบของตนเอง หากระบบต่างๆ เหล่า มีความสมดุล ก็จะทำให้สังคมนั้นๆ มีความสงบเรียบร้อยและพัฒนาก้าวหน้า ถ้าระบบใดย่อหย่อน ไร้ประสิทธิภาพ ระบบอื่นๆ ก็จะเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหา ครอบครัวจัดเป็นระบบแรกในสังคม เป็นสังคมที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อระบบอื่นๆ ครอบครัวเป็นกำแพงแห่งชีวิต เป็นภูมิคุ้มกันเด็กและเยาวชนให้มีโอกาสต่อสู้ชีวิตต่อไปการสงเคราะห์ ครอบครัวให้อบอุ่น มีความสุข จึงเป็นภาระสำคัญเบื้องต้นที่ต้องจัดให้มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบของครอบครัว คือ บิดา มารดา และบุตร ซึ่งถือว่าเป็นทายาทผู้สืบสกุลผู้รับมรดก มีบุตรโดยกำเนิดและบุตรทางคุณธรรม บุตรโดยกำเนิด มี 4 ประเภท คือ 1) บุตรหรือลูกศิษย์ 2) บุตรหรือลูกเลี้ยง 3) บุตรหรือลูกในไส้ 4) บุตรหรือลูกผู้อาศัยตนเกิด บุตรโดยคุณธรรม มี 3 ประเภท คือ 1) บุตรที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา 2) บุตรที่มีคุณธรรมเสมอบิดามารดา 3) บุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา

การสงเคราะห์บุตร ก็คือ การเลี้ยงดู ให้แนะนำ อบรมสั่งสอนให้รู้จักรับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ ให้รู้จักกตัญญูกตเวทีเพื่อให้เป็นคนดีของบิดามารดา ทางพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการปลูกพฤติกรรม การอบรมเลี้ยงดูบุตรที่ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้อง จะส่งผลให้มีคุณลักษณะที่ไม่พึง

ประสงค์ อาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมได้ในอนาคต บิดามารดาอบรมเลี้ยงดูบุตรในแนวทางที่ถูกต้อง คือ ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา เป็นธุระในเรื่องจะมี คู่ครองที่สมควร มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

เมื่อบุตรได้รับการสงเคราะห์อย่างถูกต้อง ต้องปฏิบัติตนเป็นบุตรที่ดีโดยการเลี้ยงตอบแทน ช่วยทำกิจธุระการงาน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทและเมื่อบิดามารดา ล่วงลับไปแล้ว ก็ทำบุญอุทิศให้ การสงเคราะห์บุตร มี 2 วิธี ได้แก่ สงเคราะห์ด้วยยามิส คือการสงเคราะห์ ด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น ให้อาหาร ให้เครื่องนุ่งห่ม และสงเคราะห์ ด้วยธรรมดีกว่าสงเคราะห์ด้วยยามิส

ภรรยา คือ หญิงผู้ที่สามีต้องเลี้ยงดู ในพระพุทธศาสนาแบ่งภรรยาได้ 7 ประเภท คือ 1) รัชกา ภริยา ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต 2) โจรีภริยา ภรรยาเยี่ยงโจร 3) อยยาภริยา ภรรยาเยี่ยงนาย 4) มาตาภริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา 5) ภคินีภริยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว 6) สขีภริยา ภรรยาเยี่ยงสหาย 7) ทาสีภริยา ภรรยาเยี่ยงทาสี ในทางกลับกันสามีก็มีลักษณะเดียวกันกับภรรยา คือ รัชกามี สามีเยี่ยงเพชฌฆาต และสามีเยี่ยงโจร เป็นต้น และได้แบ่งหญิงที่จะเป็นภรรยาอีก 20 ประการ คือ 1) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของมารดา 2) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของบิดา 3) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของมารดาและบิดา 4) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย 5) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว 6) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของญาติ 7) หญิงที่ยังอยู่ในปกครองของตระกูล 8) หญิงที่มีธรรมค้ำครอง 9) หญิงที่มีคู่หมั้น 10) หญิงที่มีกฎหมายค้ำครอง 11) ภรรยาสินไถ่ 12) ภรรยาที่อยู่ด้วยความพอใจ 13) ภรรยาที่อยู่เพราะสมบัติ 14) ภรรยาที่อยู่เพราะแผ่นผ้า 15) ภรรยาที่เข้าพิธีสมรส 16) ภรรยาที่ถูกปรงเทริด 17) ภรรยาที่เป็นทั้งคนรับใช้ เป็นทั้งภรรยา 18) ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้าง เป็นทั้งภรรยา 19) ภรรยาที่เป็นหญิงชเลย และ 20) ภรรยาชั่วครว

การที่สามียกย่องให้เกียรติสมฐานะภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน ให้เครื่องแต่งตัวเป็นของขวัญตามโอกาส ให้ความไว้วางใจ มีความเกรงใจ มีความรักความผูกใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ ย่อมสามารถประคับประคองใจให้อยู่ร่วมกันด้วยความรัก เมื่อภรรยาได้รับการสงเคราะห์ดูแลดี ก็ปฏิบัติหน้าที่ของตน โดยจัดการงาน ดูแลงานบ้านให้เรียบร้อย สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี เช่น หมู่อุญาติและข้าทาสบริวาร ไม่ประพฤตินอกใจสามี ประหยัดดูแลรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ชยันเอาใจใส่ ไม่เกียจคร้าน การสงเคราะห์ภรรยาถือว่าเป็นความดีและเป็นสิริมงคลในครอบครัว เช่น นกุลบิดาและธรรมิกอุบาสิก

ธรรมเครื่องสงเคราะห์บุตรและภรรยา เพื่อให้เป็นผู้นำครอบครัว คือสามีรู้จักวางท่าทีปฏิบัติต่อบุตรภรรยาอย่าเหมาะสม เช่นหลักพรหมวิหารธรรม หลักสังคหวัตถุ และความกตัญญูตเวที เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว จะทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จรุ่งเรือง มีความสุข บิดามารดาสงเคราะห์บุตรอย่างถูกต้อง ย่อมได้รับประโยชน์หลายประการ กล่าวคือได้รับความสุขใจและความสบายใจ ในเมื่อลูกเป็นคนดี มีงานทำ ได้ฝากผีฝากไข้ ช่วยบำรุงเลี้ยงดูในยามเจ็บป่วยและวัยชรา ครอบครัวมีความสุขร่มเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม สังคมมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้า และเมื่อสามีสงเคราะห์บุตรอย่างถูกต้อง ย่อมได้รับประโยชน์หลายประการ ครอบครัวมั่นคงไม่แตกแยก ครอบครัวสงบสุข ลดปัญหาสังคมเกี่ยวกับการหย่าร้าง เด็กจรจัด เด็กเร่ร่อน เป็นต้น เป็นตัวอย่างที่ดีต่อสังคม ที่สำคัญทำให้สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพจิตที่ดี

เมื่อคนทุกฝ่ายในครอบครัวคือบิดามารดา และบุตรได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ นอกจากได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐธรรมิกัตถประโยชน์) และประโยชน์ในเบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถประโยชน์) คือ สุกตติโลกสวรรค์ ยังจะได้รับประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถประโยชน์) หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ ซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายของชีวิต คือ มรรคผล นิพพาน คือรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรมไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจความยึดติด ถือมัน สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่งผ่องใสสะอาดสว่างและสงบมีความสุขประณีตภายในเป็นเครื่องประดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้

การสงเคราะห์บุตรและภรรยา พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นอุตมมมงคล และด้วยบันไดแห่งความดีนี้ ย่อมก้าวไปสู่บันไดขั้นสูงตามลำดับจนถึงเป้าหมายสุดท้ายคือนิพพาน แต่ถ้าบุคคลยังไม่สามารถสงเคราะห์บุตรและภรรยาอันเป็นพื้นฐาน จะก้าวไปสู่บันไดขั้นสูง ย่อมเป็นไปได้ ดังนั้น ผู้ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จึงชื่อว่ากำลังก้าวไปสู่การสั่งสมประโยชน์สูงสุดในอนาคตด้วยความไม่ประมาท

ในยุคปัจจุบัน เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร คนในสังคมส่วนใหญ่เป็นวัตถุนิยม ขอบัวตฤและบริโภคนิยม ขอบเสพบริโภค ถือเรื่องกิน กามและเกียรติเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญต่อวัตถุอย่างมาก ละเลยไม่ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนา ทั้งยังถือว่าหลักคำสอนทางศาสนานั้นไม่เกี่ยวข้องกับพัฒนาประเทศ และทำให้เกียจคร้าน ทั้งนี้ เนื่องจากมีความเข้าใจผิด (มิจฉาทิฐฐฐ) ในเรื่องชีวิตเกิดหนเดียวตายหนเดียว ไม่มีชาติหน้าด้วยเหตุนี้ จึงทำให้คนในสังคมโลก มีความพัฒนาแต่เรื่องวัตถุ ให้ความสำคัญแก่วัตถุเป็นอย่างมาก เป็นเหตุให้คนในสังคมส่วนย่อยทำตามเมื่อต่างคนต่างต้องการวัตถุมาเสพบริโภคและวัตถุเหล่านั้นมีจำนวนจำกัดจำเป็นต้องมีการแย่งแย่งแข่งขันซึ่งกันและกัน อันเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งของปัญหาครอบครัว ที่ทำให้สามีภรรยาจะต้องดิ้นรนชวนขวายรีบออกไปทำงานตั้งแต่กลับเย็น ไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลบุตรอย่างใกล้ชิด ทำให้เขาเหล่านั้นขาดความรัก ความอบอุ่น ซึ่งเป็นสาเหตุให้บุตรไม่มีความเคารพเชื่อฟัง เป็นบุตรอกตัญญู เนรคุณบิดามารดา ขาดจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อการที่การศึกษาเล่าเรียน และเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ ตาม เช่น ปัญหาเด็กจรจัด ปัญหายาเสพติดในกลุ่มวัยรุ่น ปัญหาโสภณเด็ก ปัญหาการข่มขืนชำร่วยเด็ก และปัญหาการทำแท้ง เป็นต้น

9. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์ประโยชน์ของคำสอนเรื่องปัจฉิมทิศในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้ทำการวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

9.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ผู้ที่เป็นภรรยาในสังคมควรปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ยึดหลักปัจฉิมทิศเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและเหมาะสมเพื่อให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตในระดับครอบครัว และเพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพในการดำเนินชีวิตให้สูงขึ้น
- 2) ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งเป็นผู้นำควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักธรรมเพื่อให้เป็นตัวอย่างของภรรยา และบุตร หรือเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกระดับขั้นพื้นฐาน

9.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- 1) ควรมีการศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ของหลักทศ 6 กับความรักและความผูกพันในสังคมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”
- 2) ควรมีการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมให้ภรรยา และบุตรปฏิบัติตามหลักปจิมทศ”

10. บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต),(2543) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 9, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นัยนา นามเข็ม,(2554), “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร), **คนดีต้องปิดทอง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลื่องเชียง, 2551), หน้า 80-82.
- พระเผด็จ ทัตตชีโว, (2542) **ลึงคาลกสูตร สูตรสำเร็จการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ**, กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท..
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), (2533)**รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.
- เสาวภาคย์ เพิ่มวัฒนธรรม, (2544)“การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเด็กหญิงอาชีพพิเศษในสังคมไทยตามแนวทางของพุทธจริยศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, คณะอักษรศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จำเนียร รักษาภักดี, (2544), “จริยธรรมของคู่สมรสตามหลักพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหากรมล ถาวโร (มั่งคำมี), (2550) “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พูนทรัพย์ ขุนชิต, (2549) “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทรี แสนคำดี, (2552) “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาตามหลักสังคาลกสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุชาติ นาถโร (บวกขุนทด), (2545) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการส่งเสริมบุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมชัย อนุตตโร (ดาวศรี), (2551) “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่อง
ทิศหกในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เปลื้อง ณ นคร, **ปทานุกรมนักเรียน** ฉบับปรับปรุงใหม่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ ไทยวัฒนา
พานิช จำกัด, 2539.

11. คำขอบคุณ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจากบุคคลหลายฝ่าย ในการให้คำแนะนำ
ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พร้อมคณะผู้บริหาร พระราชปริยัติวิมล,ดร.
รองอธิการบดี วิทยาเขตอัยเย็ด ที่ได้เปิดสถานศึกษาในระดับปริญญาโทขึ้นที่จังหวัดอัยเย็ด ทำให้ผู้วิจัย
ได้มีโอกาสศึกษาในระดับชั้นที่สูงขึ้น ผู้วิจัยจึงขอกราบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่งไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ พระครูวิศิษฐ์ธรรมวงศ์,ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และพระไกล่รุ่ง ปณฺญาวชิโร,
ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่ประสบผลสำเร็จเลย หากผู้วิจัยไม่ได้รับความ
กรุณา ความเมตตาการเสียสละเวลาเพื่อให้ความรู้ให้คำแนะนำ ให้ข้อคิดเห็นต่าง ในการแก้ไขปรับปรุง
วิทยานิพนธ์จากท่านผู้มีพระคุณที่ผู้วิจัยได้กล่าวนามมา ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณท่านคณาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ และประสบการณ์ตลอดระยะเวลาที่
ผู้วิจัยศึกษา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชปริยัติวิมล, ดร. ประธานกรรมการ พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม,
ผศ.ดร. และ ดร.วิเชียร แสนมี กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาและเมตตาให้แนวคิด ตรวจสอบแก้ไข
ข้อบกพร่อง ให้คำแนะนำและช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ
และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน นักศึกษาปริญญาโทรุ่นพี่ เพื่อน รุ่นน้อง ผู้ซึ่งเป็น
กัลยาณมิตรที่ได้ให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ ญาติ อันเป็นที่เคารพรักยิ่ง ที่ได้ช่วยกันวางรากฐานการ
ศึกษา วางรากฐานศีลธรรมอันดี และผู้เป็นกำลังใจที่สำคัญยิ่งของผู้วิจัย

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศเป็นเครื่องแสดงความกตัญญู กตเวทิตา
เพื่อบูชาแต่ พระอุปชฌาย์ บูรพาจารย์ พระคุณบิดามารดา และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ให้การศึกษาบรม
สั่งสอนให้สติปัญญาและคุณธรรมเครื่องขึ้นสู่ความสำเร็จ